

4. Зубов А. М. Активізація самостійної роботи студентів у системі вищої професійної освіти. URL: <https://kart.edu.ua/wp-content/uploads/2020/05/tez-2018.pdf> (дата звернення: 21.02.2022).

5. Капран С. Б. Організація самостійної роботи майбутніх організаторів діловодства (державні установи). *Молодий вчений*. 2014. № 2(5). С. 112–115. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32309821.pdf> (дата звернення: 15.09.2022).

6. Картель Т. М. Самостійна робота студентів як умова їх професійного становлення. URL: <http://bibl.mk.ua/naukraci/pedagogika/2006/50-37-13.pdf> (дата звернення: 21.02.2022).

7. Лучкевич В. В., Кемінь Г. М. Організація самостійної роботи студентів у процесі навчання іноземної мови у вищій школі. *Вісн. Чернігів. нац. пед. ун-ту. Педагогічні науки*. 2013. Вип. 108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2013_2_108_44 (дата звернення: 12.09.2022).

8. Мармаза О. І. Самостійна робота як ефективний засіб професійного розвитку студента. *Модернізація освітнього процесу в Інституті підвищення кваліфікації, перепідготовки* : матеріали методолог. семінару / ХНПУ ім. Г. С. Сковороди ; за заг. ред. проф. Р. І. Черновол-Ткаченко. Харків : Щедра садиба плюс, 2016. С. 19–34.

9. Рудан В. Я. Методичні проблеми самостійної роботи студентів. 2014. URL: <https://www.wunu.edu.ua/news/3551-vdbuvsvya-metodichniy-semnar-metodichn-problemi-samostynoyi-roboti-studentv.html> (дата звернення: 09.09.2022).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-267-1/07>

CONCEPTUALIZATION TENDENCIES OF COMBAT TRAUMA IN UKRAINIAN PSYCHOLOGY

ТЕНДЕНЦІ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІ БОЙОВОЇ ТРАВМИ В УКРАЇНСЬКІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Volkov K. M. Волков К. М.

*graduate student of the Department of
Pedagogical and Age Psychology
Lesya Ukrainka Volyn National University*

*аспірант кафедри педагогічної
та вікової психології
Волинського національного університету
імені Лесі Українки*

За останні роки в українській психологічній науці різко зростає кількість науково-практичних досліджень, присвячених вивченню

психологічної травматизації і посттравматичного стресу в українських військовослужбовців, які прийняли участь у бойових діях. І сьогодні, можна з усією впевненістю говорити про те, що дослідження в області травматичного досвіду і його наслідків для людини виокремилися в окрему самостійну *міждисциплінарну область науки*. До речі, її власні наукові інтереси стосуються так само проблеми соціальної травматизації особистості та особливостей ролі емоційної резистентності в її переживанні.

Якщо поглянути на доробки психологів останніх років, то особливо виокремлюються дослідження психологічної травми в учасників воєнних дій на сході України (з 2014 року); внутрішньо переміщених осіб, і особливо у дітей [3; 5; 8; 11 та ін]. Посттравматичні стресові розлади та розлади адаптації у постраждалих унаслідок військового конфлікту та психологічні особливості поведінки дітей, які пережили психотравмуючу подію піддані глибокому теоретичному аналізу у працях таких науковців: Н. Барінової, Ж. Вірної, Д. Кикозащвили, О. Кочаряна, О. Петрової, Н. Сисоевої, А. Харченко, Н. Шабаліної [1; 4; 6; 15 та ін.]. У теоретичному ракурсі заслуговує на увагу розробка Т. Титаренко концепції соціально-психологічної реабілітації особистості в умовах травматизації та поетапну модель соціально-психологічної реабілітації травмованої особистості [10]. Досить потужними в плані вивчення психологічної травми є роботи Г. Диденко, яка запропонувала типологію життєвого стилю осіб з травматичним досвідом, а на емпіричному рівні з'ясувала психологічні відмінності життєвого стилю осіб, диференційованих за високим і низьким рівнем травматичного досвіду [2]; у дослідженні А. Харченко виявлено структурні особливості організації емоційної сфери демобілізованих учасників бойових дій в Україні з постстресовою психологічною дезадаптацією, що полягають у домінуванні емоцій тривожно-депресивного та гостро-негативного спектру, вираженому «злипання» негативної емоційності стеничного та астеничного кола, деструктивній конотованості позитивних емоцій «радості» та «здивування», наявності феномену потенціювання негативної емоційності, втрата ресурсності «гніву», контамінованого «страхом»; та існуванні «наскрізних» емоцій страху, гніву, горя та сорому, які стають стрижневою характеристикою емоційної сфери [12]; Т. Кочубинська визначила особливості соціально-психологічної адаптації до мирного життя учасників операції Об'єднаних сил та її взаємозв'язок з Я-концепцією, зокрема гармонійністю або ж дизгармонійністю, а також запропоновано модель соціально-психологічної адаптації учасників операції Об'єднаних сил, що розкриває вплив зовнішніх чинників (перебування в зоні військових дій, проблеми соціальної взаємодії, складність працевлаштування,

напружені та конфліктні стосунки в сім'ї) та внутрішніх чинників (а саме емоційну, комунікативну, поведінкову та мотиваційно-ціннісну складову проявів соціально-психологічної адаптації) на компонентний склад Я-концепції учасників операції Об'єднаних сил (Я-психічне, Я-фізичне, Я-соціальне: Я-професійне, Я-сімейне, Я-учнівське) [7].

Якщо говорити про воєнні чи бойові психологічні травми, то з вивчення цієї проблеми знаходимо незначну кількість праць. Зокрема, бойову травму тлумачать через руйнування структури дій на психологічному підґрунті в наслідок впливу на психіку психотравмуючих чинників в умовах бойових дій. При цьому, вплив може бути як коротко- так і довготривалим і саме він викликає високого ступеню вираженості переживання, що, власне, і викликає різного ступеню тяжкості психічні розлади [9; 14; 16 та ін.].

З огляду на теоретичний конструкт бойової травми, варто враховувати різноманітні групи психологічних порушень, які є *короткотривалими*, що часто викликають у військовослужбовця ступор, чи, навпаки дуже гостру психологічну реакцію, що провокує часткову втрату зв'язку з реальністю, дезорієнтованість чи гіпертрофовано виражену активність; та *довготривалими*, які характеризуються поступовим зростанням психологічної напруги, що зумовлено хронічним впливом тих чи інших стресогенних чинників, і часто проявляються на психосоматичному рівні [9].

Концептуалізацію бойової травми неможливо вивчати поза феноменом травматичної пам'яті, яка існує в якості емоційних фрагментів, які складно артикулювати при відтворенні, тому ці фрагменти є невербальними, ізольованими, вони можуть проявлятися в виді симптомів, що, в свою чергу проявляються в «пам'яті тіла». В тілі дана симптоматика проявляється як наслідок нездатності асимілюватися як до структури свідомості, так і особистості загалом, втрачаючи, таким чином можливість отримати інтерпретаційну чи мовленнєву обробку [13]. З точки зору визначення наукового простору дослідження бойової травми, такі варіації тлумачення феноменології травматичного переживання лише підкреслює ступінь проникнення цього переживання у всі структури психіки.

Таким чином, можна говорити про вплив травматичних переживань на всі системи організму людини в залежності від специфіки травматизації. Вважаємо, що такий підхід близький до концептуалізації «рівня психічної організації» у психоаналізі, де бойова травма концептуально пов'язана з «емоційною схемою», яка містить як емоції та травматичні переживання, систему ранніх спогадів, тілесні маніфестації травматичного переживання, так й когнітивні інтерпретації травматичної ситуації та мотивацію, що витікає з травматичного

досвіду. Власне, емоції, як головна складова цієї схеми, певним чином обумовлюють та пов'язують мотивацію, когнітивну сферу, систему спогадів та тілесні маніфестації.

В цьому й полягає уся складність концептуальної емпірики феномену бойової травми, ефективність реалізації якого може бути забезпечена при умові надання їй комплексного характеру при спільній участі представників суміжних з психологією наукових спеціальностей.

Література:

1. Андрєєнкова В. Л., Бандурка І. О. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям із дітьми в період військового конфлікту : навч.-метод. посібник. Київ : Україна, 2015. 175 с.

2. Диденко Г.О. Психологічні особливості життєвого стилю осіб з травматичним досвідом : дис. канд. психол. наук; 19.00.01. Херсон, 2020. 209 с.

3. Зубовський Д. С. Структура прояву особистісного зростання учасників АТО у посттравматичний період. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2018. № 3(1). 177–188.

4. Кикозашвили Д. Л., Петрова О. И., Сысоева Н. Ю., Шабалина Н. Б. Психологические основы реабилитации инвалидов военной службы. *Медико-социальная экспертиза и реабилитация*. 2000. № 1. 3–6.

5. Колесникова В. Ф., Чанцева-Коваленко О. М. Соціально-психологічна адаптація до працевлаштування учасників АТО. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки : зб. наук. праць*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2018. Вип. 7 (52). 197–205.

6. Кочарян О. С., Барінова Н. В., Харченко А. О. Особливості структури інфантильного травматичного досвіду у демобілізованих учасників бойових дій в Україні з постстрессовою психологічною дезадаптацією. *Психологічне консультування і психотерапія*. 2018. Т. 1. Вип. 9. 34-41.

7. Кочубинська Т.М. Особливості взаємозв'язку Я-концепції і соціально-психологічної адаптації до мирного життя учасників операції об'єднаних сил : дис. канд. психол. наук; 053 Психологія. Вінниця, 2021. 212 с.

8. Панок В. Г. Агресія. Анексія. Конфлікт. Соціально-педагогічна та психологічна відповідь на виклики для дітей : методичні рекомендації для педагогів дошкіль. навч. закладів / авт. кол. за заг. ред. Л. Г. Ковальчук, К. Б. Левченко, В. Г. Панка. Київ : Агентство «Україна». 2016. 100 с.

9. Почути травму. Розмови з провідними спеціалістами з теорії та лікування катастрофічних досвідів. Інтерв'ю провела Кеті Карут / Пер. з англ. Катерини Дисі. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2017. 496 с.

10. Титаренко Т.М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомоги в умовах тривалої травматизації : монографія / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.

11. Тополь О. В. Соціально-психологічна реабілітація учасників антитерористичної операції. *Вісник Чернігівського нац. пед. ун-ту. Педагогічні науки*. 2015. Вип. 124. 230–233.

12. Харченко А.О. Психологічні особливості структури травматичного досвіду мобілізованих учасників бойових дій в Україні з постстресовою психологічною дезадаптацією: дис. канд. психол. наук; 19.00.01. Харків, 2019. 198 с.

13. Assman A. Das kulturelle Gedächtnis an der Millenniumsschwelle. Krise und Zukunft der Bildung, Konstanz: UVK, 2004. 234 p.

14. Correlates of current and heavy smoking among U.S. soldiers returning from combat. Lopez, Alexa A.; Toblin, Robin L.; Riviere, Lyndon A.; Lee, James D.; & Adler, Amy B. *Experimental and Clinical Psychopharmacology*, 2018. Vol. 26(3), 215-222.

15. Virna Zh. Safety of personality in migration terms within the military conflict: organizational conditions of education and psychotherapy. *American Journal of fundamental & experimental research*. 2016/1(1). 94-103.

16. Women's self-perceptions in the aftermath of trauma: The role of trauma-centrality and trauma-type. Keshet, Hadar; Foa, Edna B.; & Gilboa-Schechtman. *Eva Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, Jul 16 , 2018. 23-56.